

Pojem globální civilizace

Jaromír Feber

Trnavská univerzita v Trnave, SK

Jelena Petrucijová

Univerzita Palackého v Olomouci, CZ

FEBER, J. – Petrucijová, J.: Concept of Global Civilization.
Philosophica Critica, vol. 4, 2018, no. 1, ISSN 1339-8970, pp. 21–34.

The concept of civilization, unlike the notion of culture, refers to the organizational structure of society, which is manifested by certain mechanisms of regulation and governance. The current civilized society is characterized by global organizational structures that unite the planetary society. Unlike a culture that is anchored in diversity, global civilization is the universal organizational framework of social life as well as all the subsystems of society. The process of globalization has conditioned the emergence of global problems. Their solutions imply an adequate concept of globalization, its genesis, mechanisms, perspectives and real social impacts. The paper focuses on the issue of establishing a global civilization and the role of integration within it.

Key words: Globalization – Culture – Civilization – Society – Values

Úvod

Globalizace patří k důležitým charakteristikám současné společnosti. Umožňuje analyzovat společenský systém a procesy, které v něm probíhají na planetární úrovni. Pojem globalizace v nejobecnějším slova smyslu vyjadřuje integrační procesy probíhající ve všech sférách společenského života a zahrnující celou planetu Zemi (etymologicky vychází z pojmu globus). Globalizace je rovněž často spojována i s problémy, které proces sjednocování lidstva v jeden celek provázejí. Je zřejmé, že mnohé problémy, se kterými se v globalizovaném světě potýkáme, vyžadují koordinované úsilí celého lidstva. To je spojeno s nutností unifikovat společenský život. Proces unifikace ale naráží na hodnotu plurality, ke které se hlásí naše západní společnost. Globalizace může být vnímána jako nežádoucí proces nastolování nové společenské totality. Prosazování globální jednoty nebo naopak obhajoba plurality se může jevit jako neslučitelná alternativa dvou tendencí směřování, mezi

kterými je nutné si vybrat, protože je není možné prosazovat zároveň. Cílem příspěvku je přispět k pochopení tohoto problému na základě analýzy pojmů „globalizace kultury“ a „globální civilizace“. Tyto pojmy vyjadřují dvě vzájemně se doplňující stránky procesu globalizace: jejího obsahu a formy. Kultura jako souhrn vytvořených hodnot vyjadřuje vnitřní kvalitu společnosti. Civilizace vyjadřuje určitou organizační formu, která vzniká na určitém vývojovém stupni kultury a je kulturou determinována.

Kultura je složitý objekt zkoumání, o čemž svědčí i množství koncepcí kultury v současné odborné literatuře. Významní teoretici kultury A. Kroeber a K. Kluckhohn (1953) například analyzovali více než sto vymezení kultury, které rozdělili do devíti kategorií (popisná, historická, normativní, hodnotová, psychologická, strukturální, ideologická, symbolická a vymezení kultury na základě teorie výchovy). V rámci současné sociální a kulturní antropologie můžeme rozlišit dva přístupy. V prvním se rozvíjí široké, globální pojetí kultury jako specificky lidského, negenetického, adaptačního mechanismu. Typickými reprezentanty tohoto trendu jsou školy kulturní ekologie, kulturního materialismu, nové archeologie a analytické archeologie. Druhý zkoumá kulturu jako ideový, znakový systém. Kultura je vymezována jako soubor specificky organizovaných a kolektivně sdílených znalostí, symbolů, významů, regulativů a kódů, které si člověk osvojil jako člen určité společnosti (Vodáková – Hrdý – Soukup 1993, 17 – 18). Přikláníme se k širšímu vymezení kultury, v rámci kterého se uplatňuje pojetí kultury v atributivním smyslu jako univerzálně lidského fenoménu. Toto pojetí umožňuje odlišit kulturu jako univerzální technologii lidstva od biologických forem života. Kulturu definujeme jako lidskou tvůrčí činnost ve všech oblastech života, která se zpředměťuje v systému vytvořených materiálních a duchovních hodnot. Jestli pojem globální kultury zahrnuje kulturu celé planety, pak pojem lokální kultury se vztahuje na kulturu určité zvláštní geograficky a historicky vymezené společnosti.

Pojem civilizace vymezujeme jako historický stupeň společnosti, který je charakterizován především rozvojem institucionálních forem regulace společenského života, zejména společensky významných druhů lidské tvůrčí (jak duchovní tak materiální) činnosti (Feber – Petrucijová 2009). Za hlavní civilizační faktor považujeme formování státu jako politické instituce, která se postupně stává dominantní organizační formou společnosti. Jestli pojem globální civilizace zahrnuje celou planetu, pak pojem lokální civilizace se vztahuje na geograficky a historicky vymezenou společnost. Pojem civilizace nemá primárně hodnotící funkci ve smyslu rozlišení mezi lepší nebo horší společností, ale poukazuje na fakt přítomnosti určitých struktur, které dodávají společnosti uspořádaný charakter.

Globalizace kultury a globální civilizace

V průběhu staletí byly mezi lidmi neustále navazovány (nejprve prostřednictvím obchodu a válek) komunikační vztahy, které se postupně rozšiřovaly a zdokonalovaly, což bylo provázeno nejen negativními důsledky (například rozšiřováním zhoubných nemocí či ničením svěbytných lokálních kultur), ale především šířením zkušeností, znalostí a dovedností. K dnešnímu dni můžeme konstatovat, že současný lidský svět je vnitřně propojen nejrůznějšími společenskými vztahy (ekonomickými, politickými, duchovními), masovými prostředky komunikace, společně sdílenými technologiemi, vědeckými poznatky i hodnotami, v důsledku čehož lidstvo začíná tvořit jeden globální celek navzájem na sebe působících a vzájemně se ovlivňujících částí (národů, států, kultur...). Globální lidstvo následně vstupuje i do globálního vztahu s přírodou.

V historii lidstva bychom našli jen velmi málo příkladů existence kultur, které by byly zcela autonomní a soběstačné, které by nevstupovaly do vnějších vztahů s ostatním světem. Je spíše pravidlem, že každá dílčí kultura je ovlivněna jinými kulturami. Šíření nejrůznějších materiálních a duchovních hodnot, idejí, vynálezů, vědeckých objevů, náboženských vyznání, techniky i technologií, zemědělských plodin aj. jsou toho dokladem.

Proces vzájemného působení kultur mající všeobecný a nepřetržitý charakter, se v epoše Velkých zámořských objevů dostal na novou úroveň. Kulturní vztahy se poprvé rozšířily na celou planetu, čímž začíná proces globalizace kultury, kdy přenos a přivlastňování si kulturních hodnot začíná probíhat v celoplanetárním měřítku. V 19. a 20. století nabyl tento proces v důsledku rozvoje nových dopravních prostředků (železnice, automobily, letadlová doprava), prostředků masové komunikace (telefon, rádio, kino, televize), nadnárodních společností a institucí na intenzitě. Začíná se formovat všelidská globální kultura, což se projevuje v tom, že ve všech kulturách jsou používány obdobné technické prostředky a technologie, vychází se ze stejných vědeckých a technických objevů, spotřební zboží má obdobný dizajn... Projevy globalizace kultury se v plné míře týkají i duchovní sféry, kde pro vzájemné působení a prolínání nejrůznějších idejí, učení, vyznání... dnes neexistují téměř žádné hranice. Nejrůznější umělecká produkce (literatura, hudba, film...) zaplavuje celou planetu, proniká do kontextu lokálních kultur, které absorbují a asimilují prvky globální kultury a samy jim dávají nové impulsy. Stále více se ve světovém společenství zakořeňují všeobecné normy chování. Takové normy se projevují například na letištích, nádražích, v supermarketech... kde se lidé nezávisle na svou kulturní příslušnost chovají „jako všichni“.

Proces globalizace vyvolává silné znepokojení především u představitelů méně rozvinutých zemí, kteří se obávají, že důsledkem globalizace dojde k zániku jejich svěbytných lokálních kultur. Vnímají proces globalizace jako proces „amerikanizace“ či „westernizace“, tj. jako proces novodobého kulturního kolonialismu, který

povede ke ztrátě národní a kulturní identity. Často vnímají globalizaci jako speciální strategii, která ničí kulturní pestrost prostřednictvím unifikace. Hlavní nebezpečí je spatřováno v působení prostředků masové informace, činnosti nadnárodních společností a institucí, mezinárodních fondů...

Globalizace skutečně neznamená jen neomezený přísun zboží a zkracování vzdáleností. Prostřednictvím smazávání hranic a unifikace má globalizace formovat jednotný celosvětový systém, který prvotně není zaměřen na podporu lokálních kultur, ale má zajistit efektivní fungování světové ekonomiky, která umožní maximalizovat ekonomické zisky. Je proto zcela zákonité, že vede ke globálnímu střetu zájmů mezi jednotlivými subjekty ať už na úrovni sociálních skupin a jednotlivců, či dílčích kultur.

V současných podmínkách je globalizace objektivní proces, který nemá reálných alternativ. Jako nevyhnutelný proces je de facto hodnotově (eticky) neutrální. Kultura v sobě vždy obsahovala všelidský prvek a je v ní možno odhalit určité kulturní univerzálie, které vyjadřují dílčí konstanty lidského bytí. Již na počátku lidské historie lze odhalit mnohá univerzálně platná tabu či formy jazykové komunikace, umělecké výtvořiny či technologické postupy. Například luk, kolo, hrnčířský kruh vytvořený nejprve v jednom místě se postupně stávají spoluvlastnictvím všech. Stejný osud postupně potkal i vynález plachty, kompasu, hodinek, knihtisku, a dnes například mobilního telefonu či PC. Všechny tyto a nepřeberné další výdobytky materiální a bezesporu i duchovní kultury (především vědy, ale i umění) tvoří společné všelidské kulturní dědictví a jen specialista je obvykle schopen vysledovat jeho původ. Proces globalizace posiluje všelidský prvek kultury a vede k jeho narůstající dominanci. Globalizovaná kultura se rovněž stává předpokladem formování globální civilizace.

V zavedení pojmu civilizace se odráží tendence zformovat společenskou realitu do podoby uspořádaného celku, který se řídí obecně platnými pravidly umožňující „civilizovaně“ řešit společenské problémy. Zpravidla se soudí, že by obecně platné pravidla a normy měly být rozumné a měly by regulovat společenskou realitu na základě sdílených principů, například spravedlnosti a rovnosti.

Původně pojem civilizace poukazoval na přechod od barbarství k uspořádanému stavu, ve kterém začíná být společenský život regulována státem jako určitou politickou institucí. Zavedení pojmu civilizace vycházelo z předpokladu, že lidská společnost se vyvíjí a společenský vývoj (tzv. historie) prochází třemi základními vývojovými stupni: divoštství – barbarství – civilizace. Tato idea se mimo jiné odrazila i v samotném názvu díla L. H. Morgana: *Ancient society: or, researches in the lines of human progress from savagery through barbarism to civilization*, který je považován za jednoho z autorů této interpretace historie (Morgan 1877). Civilizace je v tomto kontextu vnímána rovněž jako normativní pojem, jako hodnota vyjadřující žádoucí společenský stav, který je rovněž postulován jako politický cíl. Zároveň lze připomenout, že v době osvícenství v aristokratické vrstvě Francie, vyjadřoval po-

jem „civilizace“ případně „civilizovanost“ dodržování norem slušného chování, které vycházely z dvorské etikety.

Původně byl pojem civilizace používán v jednotném čísle. Vycházelo se při tom z předpokladu univerzální lidské historie, ve které se jednotlivé společnosti liší pouze stupněm své civilizovanosti, tzn. stupněm svého vývoje. Tento převládající názor formuloval například F. Guizot v díle *The history of civilization in Europe* (Guizot 1899). Guizot předpokládal, že existuje univerzální civilizace vyjadřující proces vývoje lidstva jako celku. Nicméně od devatenáctého století začíná být pojem „civilizace“ postupně používán v množném čísle jako komplexní charakteristika odlišných společností. Jak společností, které na sebe historicky navazují, tak společností, které jsou od sebe odděleny ne časem, ale geograficky. Případně jinými charakteristikami, které poukazují na odlišnosti v materiální či duchovní kultuře. Přechod od monistické interpretace historického procesu k pluralistické byl podmíněn několika okolnostmi.

Revoluce v Evropě ukázaly, že společnost může fungovat různým způsobem. Historie není jen procesem zdokonalování dané společnosti, ale dochází i k zásadním kvalitativním změnám, které úplně mění charakter celého společenského života. Navíc geografické objevy nahromadily bohatý etnografický materiál svědčící o tom, že na světě existuje množství kvalitativně odlišných civilizovaných společností, které se autonomně vyvíjejí, vznikají a zanikají.

V odborné literatuře se v konečném důsledku vyčlenily tři odlišné přístupy ve zkoumání civilizace, které jsou aktuální i dnes: 1) Unitární přístup. Civilizace je pojímána jako jednotný rozvíjející se celek, který zahrnuje veškeré lidstvo. Jednotně pojímaná civilizace plní zároveň funkci společenského ideálu, ke kterému by celé lidstvo a všechny národy měly směřovat. 2) Stadiální přístup. Vyčleňují se jednotlivé kvalitativně odlišné civilizace, ale ty jsou pojímány jako etapy vývoje lidstva. Přičemž lidstvo je pojímáno jako jeden celek. 3) Lokálně-historický přístup. Jednotlivé civilizace jsou pojímány jako kvalitativně odlišné, autonomně se vyvíjející společenské celky, které mají svůj počátek, rozkvět a zánik (Чумаков 2006, 275).

Společným jmenovatelem odlišných přístupů nicméně zůstává předpoklad, že civilizace vzniká na určitém stupni kulturního vývoje lidstva, který si vynucuje potřebu regulovat, především systémem morálky a práva, společenský život. Regulace se týká jak vztahů mezi dílčími podsystémy společnosti (materiálními a duchovními) tak vztahů mezi jednotlivci uvnitř jednotlivých oblastí společenského života. Celkový stav kultury, který si vyžaduje podobnou regulaci, je založen na dostatečně rozvinuté jak materiální (především určitá úroveň rozvoje technicky a technologie) tak duchovní kultury (především dostatečný rozvoj poznání založený na písemnictví). Dostatečná úroveň kultury je spojena se vznikem systému dělby práce, který zefektivňuje tvorbu materiálních a duchovních hodnot sloužících k uspokojování potřeb lidí. Růst společenského bohatství v rámci rozvinuté kultury je založen na spolupráci v rámci společenského celku, kdy každý jednotlivec se dílčím

způsobem podílí na fungování společnosti i tvorbě jejího bohatství. Nicméně rozvoj kultury je zároveň spojen s procesy, které společnost diferencují. Růst společenského bohatství vede ke vzniku soukromého vlastnictví, který podmiňuje majetkovou nerovnost a sociální stratifikaci. Aby mohla ekonomicky a sociálně diferencovaná společnost fungovat jako celek, musí být vytvořeny obecné mechanismy regulace.

Pojem civilizace vyjadřuje formování obecných mechanismů regulace konstituujících ve svém celku společnost, která funguje organizovaně, a ve které panuje pořádek ve vztazích mezi lidmi. Na základě relevantní literatury lze uvést znaky, které nejčastěji definují civilizační úroveň rozvoje společnosti:

- Formování společenské morálky, jejíž účinnost je založena na tradici, a která je zdůvodňována náboženstvím a filozofií.
- Přijetí určité morálky většinou společnosti jako normálního způsobu jednání.
- Ustavení pozitivního práva, které předpokládá použití síly proti těm, kdo ho porušují.
- Budování státu jako mocenské instituce, která produkuje právní normy.
- Vytváření vlády jako exekutivní části státu.
- Vytváření silových složek (policie a armáda), které prosazují právo a rozhodnutí vlády.
- Vytváření soudního systému jako instituce, která se snaží spravedlivě rozhodovat spory mezi lidmi.
- Vznik ekonomického systému a institucí, které ho regulují (trh, banky, burzy...).
- Formování systému výchovy a vzdělávání zajišťující nezbytnou míru socializace a enkulturace.
- Podpora rozvoje poznání jako předpokladu společenského pokroku. (Чумаков 2006, 290 – 291)

Ze souhrnu uvedených znaků vyplývá, že civilizovaná společnost je společnost organizovaná státní institucí, která je legitimizována určitými hodnotami, především morálními.

G. W. Gong rovněž zdůrazňuje zásadní roli státu, ale spojuje civilizaci jen s určitým způsobem fungování státní moci:

- garantování základních práv, tj. práva na život, důstojnost a vlastnictví,
- zajištění svobody pohybu, trhu a věrovyznání,
- uznání mezinárodního práva, které zahrnuje i pravidla vedení války,
- fungování nezávislé soudní moci, která garantuje spravedlnost,

- dodržování norem na mezinárodní úrovni, které odpovídají civilizovanému chování (např. odmítání otroctví, polygamie, upalování vdov ...),
- existence fungující byrokracie (Gong 1984).

V takové interpretaci se pojem civilizace stává primárně normativním pojmem, který formuluje ne fakticky existující civilizace, ale určitý ideál. Proti tomuto pojetí lze namítnout, že každý ideál je vždy formulován z určité historické perspektivy, vyjadřuje určité dobové podmíněné preference a v neposlední řadě i zájmy určitých sociálních skupin. Zároveň si je však vhodné uvědomit, že bez jasné formulace společenských ideálů není možné postupně zlepšovat společenskou realitu, která stále vykazuje mnohé nedostatky.

Konkrétní vymezení „civilizovaného“ státu jako určitého společenského ideálu se může lišit, protože vždy vychází z určité přijaté ideologie. Znaky civilizovaného státu, které uvádí Gong, vycházejí z ideologie liberalismu, ale tato politická ideologie není jedinou možností. Například A. Heywood uvádí dalších osm politických ideologií, které s liberalismem soupeří (Heywood 2012). Nehledě na značné rozšíření si nemůže liberalismus v současném pluralitním světě nárokovat monopolní postavení, nejen proto, že je v rozporu s hodnotami mnohých především východních kultur, ale lze jej úspěšně kritizovat i v rámci západní kultury, na kterou se liberalismus orientuje. Obvykle se především zdůrazňuje, že liberalismus je založen na chybném pojetí společnosti a člověka, kdy je společnost pojata jako suma autonomních jedinců, kteří se spojují jen na základě smluvních vztahů (Koller 1994, 129 – 150). Adekvátnější se může jevit pojetí společnosti jako organického systému, který vyžaduje určitou univerzální regulaci, která přesahuje horizont jednotlivce. Nekritické prosazování jen jedné ideologie, která je navíc spojena jen s určitou kulturou, může být spíše považováno za projev šovinismu.

Nehledě na spory ohledně konkrétních znaků civilizované společnosti, zůstává obecnou pravdou, že vznik civilizace je spojen se vznikem státu jako instituce, která organizuje společnost a zajišťuje právo a pořádek. Stát byl doposud rozhodujícím civilizačním faktorem, ale s rostoucí globalizací se národní stát se svým právem na suverenitu, stává neadekvátní formou regulace. Především proto, že neumožňuje kontrolovat a regulovat univerzální síly, které globální kultura produkuje a není také schopen řešit globální problémy, se kterými se globální svět potýká.

Fungování národního státu je spojeno s určitým stavem rozvoje kultury. Takové kultury, která se primárně rozvíjí na lokální úrovni v rámci daného národa. Současný proces globalizace kultury ale bude nesporně znamenat i politickou transformaci, která bude provázena postupným zanikáním národních států a převodem jejich kompetencí na globální instituce. Tento proces bude složitý a možná i neúspěšný, protože bude narážet na lokální (národní) zájmy a hodnoty, se kterými se jednotlivé kultury ztotožňují. Jednotlivé národy budou vnímat rostoucí úlohu globálních politických institucí jako útok na jejich svébytnost a přijatý způsob života.

Je faktem, že současný svět prozatím netvoří jednu globální civilizaci, ale je světem, kde vedle sebe koexistuje celá řada civilizací. Mnohdy je svět dokonce interpretován jako střet civilizací, který má charakter boje o nadvládu nad světem. Nejznámějším příkladem podobného pojetí je kniha S. P. Huntingtona *The Clash of Civilizations and Remaking of World Order* (1996). Huntington vyčleňuje osm civilizací a za dominantní považuje západní civilizaci. Odmítá univerzalizmus a multikulturalismus a prosazuje názor, že by se západní civilizace neměla sjednocovat se zbytkem světa, protože ji to oslabuje. Měla by se spíše uzavřít a navázat s ostatními civilizacemi smlouvy. Vznikl by tak mezinárodní systém v intencích vestfálského systému, ve kterém mají jednotlivé státy plnou suverenitu ve výkonu moci nad svým územím a plnou autonomii v mezinárodní politice. Tento systém mezinárodních vztahů je dnes označován jako anarchický, protože absentuje politická moc na mezinárodní úrovni. Nicméně v reáliích globalizované ekonomiky se hovoří o nutnosti přejít na „postvestfálský systém“, protože národní stát již není schopen kontrolovat řadu ekonomických procesů (Drulák 2010).

V odborné literatuře neexistuje jednotná klasifikace civilizací, jednak proto, že pojem civilizace je mnohdy vymezován odlišně, a také proto, že nebylo vyčleněno obecné kritérium, které by tvořilo základ pro klasifikaci. Například UNESCO rozlišuje šest civilizací (Evropa a severní Amerika, Dálný východ, Arabsko-muslimská, Indická, tropická Afrika, Latinská Amerika) na geografickém základě, ale v odborné literatuře se uvádí i mnohé jiné kritéria klasifikace. U Huntingtona je to ale například odlišné náboženství, a na základě tohoto kritéria rozlišil osm civilizací.

Globalizace ve smyslu integrace lidského tvůrčího úsilí je jistě pozitivním jevem, protože vede k rozvoji poznání, ekonomiky a v konečném důsledku k růstu životní úrovně. Nicméně je tento proces provázen i konflikty, protože dochází mnohdy k nesmiřitelnému střetu odlišných kulturních tradic. Pohyb lidstva od izolace a uzavřenosti jednotlivých lokálních kultur k jejich rostoucí integritě je provázen růstem mnohotvárnosti, různorodosti a složitosti kulturního světa, ve kterém dochází ke střetu rozdílných tradic a orientací v rámci všeobecné kulturní komunikace. Život jedince v takto diferencovaném světě se stále více problematizuje. Problematičtější je sociální a kulturní orientace, regulace chování a sociálních činností. Problematičtější je konstituování lidské osobnosti jako určité individuální duchovní celostnosti.

Nicméně globalizovaná kultura si vynucuje formování globální civilizace, která by byla schopna jak převzít kontrolu nad globálními problémy, tak vytvořit organizační rámec vzájemné spolupráce.

Legitimizace globální civilizace

V konečném důsledku znamená vytváření globální civilizace vytváření univerzálního politického systému, který na způsob státní instituce vládne celému světu. Globální civilizace by měla být takovým typem organizace společnosti, který předpokládá rozvinuté občanské, politické, sociální a právní instituty zajišťující efektivní rozvoj a stabilitu rozvoje našeho společného světa. Úspěch vybudování globální civilizace závisí na schopnosti podobný politický (mocenský) systém legitimizovat. Legitimizovat politickou moc znamená zdůvodnit, že je centrální vládnutí nutnou podmínkou prosperity celého lidstva.

Legitimizace globální civilizace především vyžaduje hledání a formulování všelidských hodnot, které by se mohly stát základem spojenectví lidí a jejich ochoty podřídit se globální politické instituci, která bude všelidské hodnoty garantovat. Mnohá globální nebezpečí jsou symptomem toho, že lidstvo ve svém vývoji došlo do takového stádia, kdy se hledání všelidských hodnot, které by se staly novým regulativem společenského života, stalo nutností.

V posledních desetiletích se vedou mnohé odborné diskuse ohledně všelidských kulturních hodnot. I když odborná i laická veřejnost obvykle uznává existenci takových hodnot, problém především spočívá v jejich konkrétním výčtu. V různých kulturách je i sám člověk, jeho postavení a poslání, jeho základní práva pojímána různě. Například ani právo na život, svobodu či majetek, které jsou všeobecně přijímána jako platná v zemích Evropy, zdaleka nejsou uznávána ve všech kulturách. Nicméně aktivně se formující globální svět vyžaduje efektivní řízení, které není možné bez všeobecně závazných norem a hodnot.

Lidská podstata je paradoxní, protože to, co je vlastní všem lidem, určité atributy lidství (takové jako například vědomí, myšlení, morálka, společná činnost, jazyk, kultura, jejichž nositelem je univerzální celek společnosti) tvoří nejen společný základ lidství, ale zároveň je tato univerzální ontologická konstituce člověka tím, co lidské jedince reálně rozděluje. To, co lidi objektivně spojuje v určitý celek, je zároveň rozděluje a často vede k nesmiřitelnému boji jedněch proti druhým. Naděje, že se lidé spojí, protože člověk je ve své podstatě dobrý a proto „láska zvítězí nad nenávistí“ je iluzorní. Lidé jsou tvorové jak družní tak nepřátelští vůči sobě navzájem a výběr mezi oběma možnými alternativami se uskutečňuje především podle podmínek života. Apely k uznání všelidských hodnot, které by byly schopny vést k růstu spolupráce a přátelství mezi lidmi, mohou být vyslyšeny pouze tehdy, budou-li jim odpovídat něco reálného ve skutečném životě.

Konkrétní obsah všelidských hodnot, mají-li tyto být schopny přispět k integraci lidstva a tím k jeho rozvoji, musí proto splňovat dva základní požadavky: mít (alespoň potenciálně) význam pro každého jednotlivce a být historicky a kulturně základní podmínkou lidské existence. Formulování všelidských hodnot by mělo být ideální formou reálně dosažené lidské univerzality. Tyto podmínky splňuje uznání

lidské individuality jako základní všelidské hodnoty. Hledání všelidských hodnot se tak stává odhalováním individuálního smyslu univerzálně lidského.

Oblast univerzálního nabytí v současnosti empiricky evidentního charakteru v podobě systému všeobecných vztahů a závislostí, jak materiálních tak i duchovních. Rostoucí integrita lidského světa, která se konstituuje na základě univerzálního charakteru technologií, ekonomických vztahů a vědeckých poznatků, bezesporu silně stimuluje a napomáhá i hledání všelidských hodnot. Nicméně objektivní integrační procesy narážejí na odpor ze strany rozdílných sociálních skupin, které se snaží společenské procesy podřídit svým skupinovým zájmům. Hlavní rozpor globalizace je proto nutné spatřovat ne mezi všelidským a individuálním, ale mezi všelidským a skupinovým. Jako člen určité skupiny stojí jedinec proti jiným skupinám a vyjadřuje tak ne zájem všelidský, ale skupinový. Sama existence různých skupin je dokladem rozdělení lidstva na základě určitých reálných důvodů. A jediné v individuální podobě autonomní osobnosti je člověk schopen pozvednout se nad partikulární zájmy a dosáhnout úrovně toho, co jej spojuje s ostatními lidmi. Z hlediska vlastního smyslu se všelidské shoduje s individuálním.

Individuálním je především každý jedinec, obdařený v souladu se společenskými normami základními právy člověka, díky kterým se může konstituovat ve svobodného tvora, osobnost. Základní práva člověka, osobní nezávislost ve vztahu k druhým lidem a rovnost před zákonem, tvoří nutný předpoklad ekonomické, politické i duchovní svobody každého jednotlivce. Avšak pouze uznáním práv člověka se problém všelidského nevyčerpává. Právo jednak negarantuje, že se jedinec vůbec reálně stane skutečnou osobností, ale také není ani pojistkou před neúspěchem a prohrou v konkurenčním boji mezi lidmi. Právo pouze vyrovnává šance na osobní úspěch. Osobní svoboda garantovaná zákonem je bezesporu všelidskou hodnotou, ale ne méně důležitou je pro člověka i sociální spravedlnost, tzn. faktická a ne pouze formálně-právní rovnost mezi lidmi. Jak ale dát do souladu hodnotu svobody a rovnosti?

Faktická rovnost se může realizovat ne v materiálním, ale pouze v duchovním bohatství lidí, pouze v této oblasti může každý jedinec vlastnit to, co vlastní všichni. Toto bohatství dělá z člověka ne majetkově bohatého jedince, ale dělá z něho kulturního tvora, jehož bohatství spočívá ve vlastním duchovním rozvoji. V té míře v jaké lidé shledávají své bohatství v úspěších a vymoženostech duchovní kultury, v té míře se stávají rovnými, jako jsou si rovni ti, kteří čerpají ze společně dostupné pokladnice.

V ekonomicky chudé společnosti se zdá nejdůležitější rovnost v rozdělování hmotných statků, ale to vede k rovnostářským idejím, které jsou nepřátelské idejím osobní svobody. V prosperující společnosti, ve které jsou materiální potřeby uspokojovány, se prioritou může stát rovnost v duchovním rozvoji, v tvůrčí seberealizaci a možnosti žít podle vlastních představ. V tomto případě rovnost nepopírá, ale naopak předpokládá a rozvíjí svobodu. Tato rovnost nevede k tomu, že by se lidé

srovnali, stali stejnými, ale naopak umožňuje každému nabyt neopakovatelnou individuální osobitost, která z něho udělá unikátní a svěbytnou bytost.

Takto se vyjevují dvě stránky individuálního: nejen rovné právo individua na všeobecné kulturní bohatství, ale zároveň jeho právo na svou vlastní neopakovatelnou individualitu, právo na svou principiální nerovnost s ostatními lidmi, nerovnost ve smyslu svěbytnosti životních projevů. Pouze v této nerovnosti jsou si lidé ve skutečnosti rovni a hodni jeden druhého. Všelidským můžeme z tohoto hlediska nazývat právo každého člověka na osobní svobodu a svobodný přístup k výtěžkům lidské kultury, který ho fakticky dělá, při zachování vlastní individuality, rovným ve vztahu k ostatním lidem. Svoboda a rovnost si v takovém pojetí mohou ponechat i dnes svou roli základního orientačního bodu pro celé lidstvo, protože mu ukazuje možnou cestu ke všeobecné integraci.

Uznání neopakovatelné hodnoty lidského jedince, úcta k jeho svobodnému výběru, ochrana jeho práva být tím, čím chce, jsou hodnoty, které jsou jednak pochopitelné a blízké každému člověku, a zároveň jsou to hodnoty, které jsou schopny stát se základem pro dialog a všeobecnou kulturní komunikaci. V tomto pojetí nejsou univerzální, všelidské hodnoty něčím, co existuje ve své čisté podobě nezávisle mimo nás, něčím nadindividuálním, ideálním, nedostižným ve své neměnné podstatě, jak by to odpovídalo platónské tradici, ale naopak univerzalita těchto hodnot vychází z jedinců jako možná forma jejich společného kulturního a společenského života, jako forma, která je nutnou podmínkou kultivace jejich osobnosti.

Hodnotová orientace zaměřená na rozvoj lidské individuality odpovídá ontologické konstituci generického člověka, protože jednak rozvíjí samo lidství, tj. subjektivitu ve smyslu růstu moci jako schopnosti projevit a realizovat svou vlastní vůli, což umožňuje překonávat objektivní závislost (přírodní, biologickou, lokálně-kulturní, skupinovou atd. omezenost), ale zároveň tak zvyšuje samu hodnotu jednotlivého člověka jako neopakovatelné bytosti s autonomní existencí. Rozvoj lidské individuality je všelidskou hodnotou jak v objektivním, tak i v subjektivním smyslu, protože je nejen nutnou podmínkou rozvoje lidské osobnosti a žádoucí formou komunikace, ale zároveň je subjektivně vnímána i jako všeobecně žádoucí cíl vlastního snažení.

Podobná hodnotová orientace na svobodu jako schopnost člověka tvořit svůj vlastní svět však činí z lidského života problém, protože člověk jako tvůrce je neustále nucen volit hodnoty, které by jednak dávaly jeho životu smysl, ale také legitimovaly jeho konání. Lidstvo potřebuje určité morálně-etické principy, které by byly univerzálně akceptovatelné a závazné pro všechny. Globální svět může fungovat a rozvíjet se jedině na základě globálního ethosu, který je zakořeněn a vyrůstá ze společné všelidské kultury.

Řešení rozporů současnosti často naráží na tradiční normy, principy a stereotypy, které již neodpovídají realitám globálního světa. Řada podobných norem, takových jako například právo na sebeurčení, národní suverenita, nezávislost atd. vyža-

dují zásadní přehodnocení a změnu. Současný svět je stále ještě světem suverénních národních států, které obhajují své národní zájmy. Nicméně v podmínkách všeobecné vzájemné závislosti jak ve vztahu jednotlivých společností a kultur navzájem, tak i jejich vztahu ke společné přírodě, a nakonec i v podmínkách vzrůstající technologické a vojenské síly člověka, se ukazuje podobný egoismus jako nevhodná strategie, protože ohrožuje lidstvo jako celek.

Planetární společnost je nutné regulovat politicky, tj. systémem vymahatelných právních norem. Má-li svět harmonicky fungovat jako globální celek, mají-li být efektivně řešeny globální problémy, musí být vytvořen globální politický systém, který bude produkovat a garantovat systém všeobecného práva.

Společenským ideálem, který v současnosti dominuje v našem západním kulturním prostoru, je idea demokracie, přesněji liberální demokracie, protože právě v liberální demokracii byl k demokracii jako vládnutí, které probíhá se souhlasem lidu (prakticky vyjadřovaného volebním aktem), explicitně přiřazen i hodnotový rozměr (Feber 2015, 4 – 17). Liberální demokracie je založena především na hodnotách spravedlnosti, svobody, rovnosti a solidarity, které se její protagonisté zavazují prosazovat. Protože mají stěžejní význam pro fungování současné liberální demokracie, stávají se tyto hodnoty i hlavním předmětem analýzy uskutečňované současnou politickou filozofií, která na teoretické úrovni hodnotové základy společnosti tematizuje (Swift 2013). Úvahy o hodnotách jsou důležité, protože právě ony se v liberální demokracii stávají základní součástí legitimizace moci. Ze závazku prosazovat liberální hodnoty odvozuje náš politický systém svou legitimitu. Idea demokracie se v současné společnosti stává symbolickým vyjádřením souhrnu těch hodnot, které by měly tvořit konstitutivní základ budování globální civilizace.

Závěr

Hodnotová legitimizace globální civilizace se problematizuje v dnešní tzv. postmoderní době, protože jsme stále intenzivněji konfrontováni s faktem radikální hodnotové plurality. W. Welsch shrnuje: „Pravda, spravedlnost, lidskost jsou napříště v množném čísle“ (Welsch 2002, 13). I. Berlin považoval za největší společenské zlo nesvobodu. Společenská nesvoboda vzniká podle jeho názoru jako důsledek pozitivního pojetí svobody, kdy je ve jménu vyšších (nadindividuálních) hodnot zotročován jednotlivec. Naopak negativní pojetí svobody osvobozuje, protože nás zbavuje nutnosti podřizovat se hodnotám, které nás přesahují, a umožňuje nám tak žít si svůj život po svém, tj. svobodně (Berlin 1969).

Domníváme se, že pozitivní řešení vztahu mezi hodnotou individuální svobody, která se projevuje rostoucí pluralitou, a nutností jednotné regulace na globální úrovni, předpokládá rozlišení pojmů kultura a civilizace. Kultura je produktem

lidské svobodné tvořivosti a je vyjádřením kvalitativního stavu jak jednotlivých lidí, tak celku společnosti, je vyjádřením úrovně materiálního a duchovního rozvoje. Je jistě žádoucí, aby kultura byla rozmanitá, a kulturní rozmanitost je nutné chránit a podporovat. Jednak proto, že jen v bohaté a rozmanité kultuře se jednotlivci mohou svobodně realizovat, ale i proto, že jen odlišné kultury se mohou navzájem obohacovat a přispívat k celkovému kulturnímu rozvoji. Zastáváme-li v ekonomice názor, že konkurence je hybnou silou rozvoje, pak totéž platí i o celkovém kulturním rozvoji. Jednotlivé relativně autonomní kultury by měly mít možnost prokázat svou životaschopnost a měly by se zapojit do globálního systému vzájemného soupeření. Toto soupeření by však mělo mít „civilizovaný“ charakter, to znamená, že by mělo být podřízeno obecně platným pravidlům. Pojmem jednotné globální civilizace chceme právě vyjádřit žádoucí systém obecně platné regulace.

Je vhodné zvláště připomenout, že současná západní demokracie, která má ambici stát se prototypem budování globální civilizace, je konstituována jako garant plurality. Demokratická politika je založena na hodnotách chránících pluralitu. Liberální demokracii lze považovat za politickou formu legitimní nejednotnosti. Důkladem toho je skutečnost, že základní lidská práva, která liberální demokracii legitimizují, jsou primárně definována jako negativní svobody, tj. svobody, které garantují nárok na disens (jinakost) zajišťující pluralitu.

Literatura

- BERLIN, I. (1969): Two Concept of Liberty. In: I. Berlin: *Four Essays on Liberty*. London: Oxford university press.
- DRULÁK, P. (2010): *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- FEBER, J. (2015): Pojem a idea demokracie. (K otázce hodnotových základů současné společnosti). In: *Annales Scientia Politica*, 4, (1), 4 – 16.
- GONG, G. W. (1984): *The Standard of „Civilization“ in International Society*. Oxford: Clarendon Press.
- GUIZOT, F. P. G. (1899): *History of Civilization in Europe*. New York: Colonial Press.
- HEYWOOD, A. (2012): *Political Ideologies*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- HUNTINGTON, S. P. (1996): *The Clash of Civilizations and Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- KROEBER, A. L. – KLUCKHOHN, C. (1952): *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge, Massachusetts: Publ. By the Museum of American Archeology and Ethnology. Harvard Univ. Papers.
- KOLLER, P. (1994): Gesellschaftsauffassung und soziale Gerechtigkeit. In: G. Frankenberg (Hg.), *Auf der Suche nach der gerechten Gesellschaft*. Frankfurt/M: Fischer Taschenbuch Verlag, 129 – 150.

- MORGAN, H. L. (1877): *Ancient Society: or, Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*. Chicago: Charles H. Kerr & Company.
- PETRUCIJOVÁ, J. – FEBER, J. (2009): *Svět duchovní kultury (filozofická analýza institucionalizovaných forem)*. Ostrava: OU.
- SWIFT, A. (2013): *Political Philosophy*. Cambridge: Polity Press.
- VODÁKOVÁ, A. – HRDÝ, L. – SOUKUP, V. (eds.) (1993): *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství a Sociologický ústav AV ČR.
- WELSCH, W. (2002): *Unsere postmoderne Moderne*. Berlin: Akademie Verlag.
- ЧУМАКОВ, А. Н. (2006): *Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст*. Москва: Канон.

prof. PhDr. Jaromír Feber, CSc.

Trnavská univerzita v Trnave
Filozofická fakulta
Katedra etiky a morálnej filozofie
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Slovenská republika
jaromir.feber@vsb.cz

doc. PhDr. Jelena Petrucijová, CSc.

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
tř. Svobody 26
779 00 Olomouc
Česká republika
jelena.petrucijova@upol.cz